

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון רמ"ט, תשפ"ד

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

רכש רכב שנפטר בו תינוק ל"ע

(מאמר המשך משבוע שעבר)

מחודשת ובביטחון מוחלט שהפעם הוא עושה את זה. למעשה רק בפעם השישית עבר נח את הטסט בהצלחה, ולאשרו לא היה גבול. כשהוא מנופף בהתלהבות בתעודת הרישוי מיהר למזוג לעצמו כוס קפה ולהתקשר לכמה מערכות עיתונים כדי לפרסם את מאמצי החיפוש שלו אחר מכונית מתאימה.

הפעם דווקא התגלגל הדבר מהר מן הצפוי. ידיד סיפר לגבאי במנין השחרית בו מתפלל נח סברקוביץ, והעסקה התבשלה במהירות. רכב קטן מסוג 'קיה פיקנטו', מהדורה שלישית אך במצב טוב, שגמא כבר כמאה ועשרים אלף קילומטרים. המחיר נקבע על שמונה עשר אלף שקלים לאחר התמקחות ידועה מראש של שני הצדדים, ונח עמד והשקיף בעונג רב מחלון ביתו על המכונית שחונה לבטח למרגלות הבנין. סוף סוף, הוא פקח את עיניו בבוקר מבלי לחוש את הדחיפות המשתקת שזרמה בעורקיו, והוא חש שהוא מכוון ומנהיג לעצמו בעצמו את סדר היום. זמן לא רב לאחר מכן המכונית הקטנה כבר עשתה את דרכה אל העיר הגדולה, נח מנווט את הספינה בכשרון וברון, וצלילים שקטים של ניגון חסידי מילאו את חללו הדחוס של הרכב.

השמועה על הרכש החדש עשתה לה כנפיים בעיירה הקטנה בה התגורר נח, ובערבו של יום צצו סביבו כמה ממכריו ועטו על הרכב במטרה לבצע בו נסיעת מבחן. בעוד נח מנסה להימלט מעדת המצטופפים, נשמעה לפתע קריאה ידענית מפי אחד הסקרנים: 'נו זה הרי הרכב של מיגלקורן שנפטר להם ילד באוטו'.

אז מגיע נח אל המשרד תשוש וקצר רוח מהדרך הארוכה ורבת הטלטולים ורעשי הרקע, והתוצאות בשטח ניכרות היטב. כל באי המשרד יודעים שעד שישתה נח שלש כוסות קפה רצופות לא תנוח רוחו ולא תשקוט דעתו ועל כן מומלץ לשמור מרחק מה מסביבתו.

יום אחד נמאס לו, לנח סברקוביץ. המצב כבר בלתי נסבל, והוא מוכרח לעצור בכח את גלגלי המציאות וגלגלי האוטובוס, ולהתחיל את היום בנינוחות וראש נקי. הפתרון הפשוט מנקר במוחו מזה זמן רב, אלא שגם כאן הוא לא מיהר להביאו לכדי ביצוע. אבל כעת, כלו כל הקיצין כולן והוא אינו יכול יותר להמשיך להתנהל בצורה כזו. הפתרון, כולל כמה שלבים מורכבים בדרך אל השלווה המיוחלת שתפתח בעליזות מדי בוקר את ריסי עיניו; ללמוד תיאוריה, לקבוע שיעורי נהיגה עם מורה חביב ומקצועי, לעבור את המבחנים הדרושים ולהחזיק בידי תעודת רישון נכספת. או אז יתחיל מסע הרכש: איתור רכב יד-מי-יודע-כמה במצב סביר ובמחיר ריאלי עבור יהודי בעל אמצעים לא רבים כמוהו. וכך ישלוט סוף סוף בקצב ההתפתחות היומי של הבוקר ללא פגישות אקראיות עם פקחי ונהגי חברת האוטובוסים לפי מצב הרוח היומי וסדרי השביתות הארציות כנגד תנאי השכר.

התהליך כולו ארך זמן כפול ומשולש מששיער וצפה נח. בין טסט רביעי לטסט חמישי כבר כמעט חישב להישבר ולהרכין את ראשו בהשלמה בפני הפקחים והנהגים, אולם אזכורם של אלו כמו זקפו את הלך מחשבתו והוא התמלא בחיוניות

מ לאכת השכמת הבוקר, לא קלה היא עבור נח סברקוביץ. בכל בוקר, מרגע שהוא מניח את שני רגליו על הארץ, כמובן לא לפני שהוא נוטל את ידי, משפשף את עיניו, מפריח אנהת התמתחות עייפה לחלל החדר וממלמל את מילות 'מודה אני בדעה לא לגמרי צלולה - מתחיל המרוץ הקדחתני להספיק את קו האוטובוס שיוצא מהשכונה הסמוכה שבעיירת הפיתוח הקטנה בה הוא מתגורר, אל העיר הגדולה והשוקקת, בה שוכנים לבטח זה על גב זה משרדים נוצצים, מי יותר ומי פחות, במגדלים שדופים וארוכים המעוצבים בקפידה בשלל צורות שונות ומגוונות. באחד מהם, קיים משרד צנוע של ייעוץ משכנתאות, בו מוצא את עצמו נח סברקוביץ מדי בוקר נוחת בנשימה טרופה לאחר שהפסיד את קו האוטובוס בשעה המתאימה, ונאלץ להמתין חצי שעה מורטת עצבים ומיותרת תחת קורת הגג של התחנה הרעועה, או לחילופין לאחר שעלה על קו האוטובוס הלא נכון ועד שתפס את הטעות הגורלית כבר חלף על פניו האוטובוס המתאים, ולרוע מזלו, גם החיוב המיותר והשגוי כבר בוצע בכרטיס הרכב-קו.

גם בימים שנח מספיק לשתות קפה, לטבול במקווה, לשתות קפה, להתפלל שחרית במתינות, להחליף מילה או שתיים על עניני השעה עם הסובבים, ושוב לשתות קפה וגם לתפוס ארוחת בוקר קצרה ואז לרוץ לתחנת האוטובוס שליד ביתו כדי להגיע במהירות המקסימלית לשכונה הסמוכה ולעלות ברגע האחרון על האוטובוס הנכון ובשעה היעודה- גם

נח הרגיש באחת שדמו צף אל לחייו הלוהטות, ובלייל הקולות שעבר לדון במאורע הטראגי שאירע למשפחת מיגלקורן שילדם נשכח במכונית ביום קיצי לוהט ול"ע נפטר סגר עליו באימה. הוא מיהר למשוך את אותו בעל הכרוז לצדי הדרך על מנת לברר בדיוק את פרטי המקרה, ולאחר סדרת טלפונים קצרה נודע לו לחרדתו שאכן, ברכב זה, בו הוא מביט בערגה ובנחת מחלון ביתו בכל כמה דקות, אירעה הטרגדיה הבלתי נתפסת שפקדה את משפחת מיגלקורן. נח לא היה מסוגל להשלים עם העובדה שהוא ינהג ברכב בו אירע אסון שכזה, מלבד הבהלה שאחזתו בדמות חששות כבדים על הסכנה העצומה שרובצת במכונית זו. הוא אינו מוכן לקחת סיכון חלילה, ועל כן

אמנם, במקרה זה, נראה כי הבית הוא כפגום מעיקרו. והרי זה כפי שמבואר בנתיבות המשפט (סימן שי סק"א) לגבי מי ששכר חמור ונחלה החמור, שאם היה החמור חולה כבר בשעת השכירות, הדבר נחשב למום במקח. לפיכך גם בבית שהוחזק שמתים בו, יוכל לטעון למקח טעות

החליט נח לבטל את חוזה המכר, ולהשיב את הרכב לבעליו הראשונים. להבנתו, מדובר במקח טעות גמור, כי אילו היה מודע לעובדה מצערת זו, בו במקום היה מסרב לחתום על העסקה. אולם זבולון מיגלקורן, האב השכול, לא מיהר להסכים עם נח שהיה זה מקח טעות, והוא הציע לו לגשת יחדיו אל בית ההוראה לברר דעת תורה.

ג. טענת מקח טעות

עתה יש לברר על פי האמור, באופן שבו יש מקום לחשוש לדברי רבי יהודה החסיד, כגון אם מתו שלשה אנשים באותו בית ממש, כיצד יהיה הדין באחד שקנה את הבית ולאחר מכן נודע לו הדבר, אם הוא יכול לחזור בו ולטעון למום במקח. בכסף הקדשים (סימן שיב סעיף א) כתב ששוכר בית שחזר בו מהשכירות מפני ששמע שנחלו שלשה בני אדם

באותו מקום וכעת השוכר אף הוא חושש שלא יחלה, נראה שהדבר נחשב למום במקח כשהבריות אומרות כך ויש להן פחד על ידי זה, ויכול לחזור בו. ודוקא אם אירע הדבר שלש פעמים, אך בשתי פעמים נראה שאין בו ממש ואינו יכול לחזור בו, גם אם אנשים מצד עצמם חוששים ופוחדים.

רבי שלמה קמחי, מרבני קושטא, כתב בחיבורו 'מי שלמה' על הרמב"ם (שכירות פרק ה הלכה ו) מספר על אחד ששכר בית לשנה והקדים ושילם את דמי השכירות, ולאחר שנכנס לגור נודע לו שהבית הזה הורע מזלו, וכמה שוכרים שהיו שם עלה להם הדבר בגופם או בממונם, ומורך בא בלבבו ורוצה לברוח מהמקום בן ילכו, ותבע את דמי השכירות בחזרה, וכתב שם כי מאחר שפעמיים שלוש לא ניקה האיש הנכנס בתוך הבית, נמצא הבית מוחזק שהורע מזלו, ודומה הדבר לנפל הבית או נשרף.

בהמשך דבריו דן שם, ממה שמצינו שיטת פוסקים רבים לגבי נפל או נשרף הבית, שסברו כי נכון שאין השוכר צריך לשלם על מה שעדיין לא גר, אך אם הקדים ושילם, אינו יכול להוציא את הכסף מיד המשכיר שיטען 'קיים לי' כהפוסקים שאם נפל או נשרף צריך לשלם.

אמנם, במקרה זה, נראה כי הבית הוא כפגום מעיקרו. והרי זה כפי שמבואר בנתיבות המשפט (סימן שי סק"א) לגבי מי ששכר חמור ונחלה החמור, שאם היה החמור חולה כבר בשעת השכירות, הדבר נחשב למום במקח. לפיכך גם בבית שהוחזק שמתים בו, יוכל לטעון למקח טעות.

בשו"ת יביע אומר (חלק ה חושן משפט סימן ו אות ד) דן על משוודך שרצה לנתק את קשר השידוכין מפני שנודע לו על צוואת רבי יהודה החסיד לבל ישא אדם אשה ששמה כשם אמו ושלא יהא שם החתן כשם חמיו ושלא יהיו שתי אחיות נשואות לשני אחים, ורוצה המשוודך לפטור את עצמו מהקנס שסוכם בעת גמר השידוך, מאחר ועל דעת טעות כזאת לא התכוון להתחייב. והביא מה שכתב בתורת חסד (סימן רסח) שפסק שהדין עמו, כי

יכול לטעון שלא ידע תחילה מצוואת רבי יהודה החסיד, ואין לך אונס גדול מזה שלא יעלה זיווגם יפה, וכל שכן כשיש בזה חשש סכנה. וכתב הגרע"י שבאמת לדעת הרמב"ם אין בזה חשש סכנה ואינו אלא על צד הניחוש, כמו שכתב הרמב"ם (שו"ת סימן ריח) לגבי דין אשה קטלנית, אלא שמחמת שמכל מקום רבו המקפידים על זה לחשוש לכל דברי צוואת רבי יהודה החסיד, ומאן דקפיד קפדי בהדיה, צודק המשוודך בחששו כרבים המקפידים שלא לעבור על צוואת רבי יהודה החסיד. וכתב שם כי בלאו הכי הרי הוא מוחזק בעצמו ורשאי לחוש לרבים החוששים לצוואה ואי אפשר להוציא ממנו את הקנס.

את דבריו אלו צירף הגרע"י, לנידון תשובתו שם העוסקת באחד שמכר מאכלים שהתברר ששהו תחת המיטה שישנו עליה, האם הקונה יכול להחזירם בטענת מקח טעות, והעלה כי מאחר שהמוכר מוחזק בממון, הוא יכול לטעון 'קיים לי' כהפוסקים המתירים את אכילתם, ואין הקונה יכול לכופו לבטל את המקח ולדרוש כספו בחזרה. ומה שמצינו לגבי ספק טריפה, שיכול הקונה לטעון טענת מקח טעות על אף שהבשר אסור רק מצד ספק, ואין המוכר יכול לומר הבא ראייה שהוא טרף (סימן רלב סעיף יב), זהו משום שספק טריפה אסור באכילה לכל הדעות, משא"כ לגבי אוכל תחת המיטה יש פוסקים שמקלים בזה, לכן יכול המוכר לומר לקונה תביא ראייה לאסור הדבר. אמנם אם עדיין לא שילם על המאכלים, יכול הקונה לומר שהוא חושש לדעת האוסרים אף בדיעבד (כ"כ החיד"א

שיו"ר ברכה יורה דעה סימן קטז סק"י), ואין הוא מעוניין במקח. [ראה שם עוד, אודות תשובת החתם סופר (אורח חיים סימן סה) על יין שהותר במקום הפסד מרובה, שלא הותר אלא לבעל היין ובני ביתו משום הפסידו ולא לאחרים, וקרוב לודאי שחייב להודיעם, ואם לא הודיעם ומכר סתם יתכן שהוא מקח טעות. וציין שם לדברי החולקים הסוברים שבדברים שמתירים משום הפסד מרובה, הרי זה היתר גמור (עיין שו"ת עטרת חכמים יורה דעה סימן ה ועוד)]. מכל זה נראה כי דעתו שדוקא כאשר הוא מוחזק בממון הוא יכול מכח צוואת רבי יהודה החסיד לטעון מקח טעות ולא לשלם.

ומהפוסקים דלעיל משמע שאף אם כבר שילם את דמי השכירות, באופן שהתברר לו שמתו שלשה אנשים באותו

בית, הרי זה מום קיים בבית ההוא, ויכול לדרוש את כספו בחזרה מדין מקח טעות. ואכן כבר פסקו הרמב"ם (מכירה פרק טו הלכה ה) והשולחן ערוך לגבי כל מקח טעות (סימן רלב סעיף ו) שכל שהסכימו עליו בני המדינה שהוא מום שמחזיר בו את המקח, מחזירים. וכל שהסכימו עליו שאינו מום, הרי זה אינו מחזיר בו, אלא אם פירש שכל הנושא ונותן סתם על מנהג המדינה הוא סומך. וכתב במגיד משנה (הלכות מכירה פרק טו הלכה ה) שפשוט שהכל כמנהג המדינה. וציין הגר"א (סימן רלב ס"ק יא) את דברי הגמרא (כתובות עב:) במקח טעות בנישואין, כללא דמילתא דמידי דקפדי בה אינשי הוי קפידיה קפידא, ומידי דלא קפדי בה אינשי לא הוי קפידיה קפידא.

אך בדרכי משה (אבן העזר סימן ט סק"ב) הביא בשם מהר"י וייל (סימן קפג) שאין העולם נזהר בזה, וכתב שאינו יודע למה סמכו לעשות בזה מעשה, והביא שיש אומרים שאם היה אחד מהן זקן או מת בְּדָבָר אינו מן המניין. ובבית שמואל (שם סק"ו) כתב שאם מת בדבר או בכל אופן של מכת מדינה, אפילו להסובר שהטעם הוא משום מזל האשה, באופן זה אין תולים הדבר במזלה של האשה

לפי זה הוא הדין בנידון זה, אם מקפידים על הדבר, הוא נחשב מום ואפשר לבטל את המקח. וכבר התבאר בכסף הקדשים, שבדבר שאנשים חוששים ומקפידים בו, הרי זה נחשב למום. ד. אם יש לחשוש ברכב שמת בו תינוק ל"ע

לאור האמור שכאשר חוששים לדברי הספר חסידים, אפשר לטעון טענת מום במקח, ועל כל פנים הכל מודים בכך כאשר עדיין לא שילם, יש לברר האם בנידון הרכב יש חשש זה.

הנה שורש ההקפדה על בית שמתו בו שלשה, יש לו מקור מדברי הגמרא במסכת יבמות (ד:): על אשה שהוחזקה שמתו בעליה, לרבי ב' פעמים ולרבן שמעון בן גמליאל ג' פעמים, שהדבר נחשב 'חזקה', או אז היא נחשבת כאשה קטלנית ושוב לא תנשא (וכן פסק הרמב"ם בהלכות איסורי

ביאה פרק כא הלכה לא). והטעם, לפי רב הונא מפני שיש לחוש שיש אצל האשה חולי הגורם לנישאים לה למות. ופי' לרב אשי מצד מזלה של האשה. והנפקא מינה ביניהם, כאשר אחד מהבעלים מת לאחר האירוסין קודם הנישואין, באופן זה לא ניתן לומר שמחלתה של האשה גורמת שהרי עדיין לא נישאו, אך למזלה של האשה יש לחוש. נפקא מינה נוספת, כשנפל הבעל ומת בפתע פתאום, גם בזה לא ניתן לומר שמת מחמת מחלתה של האשה, אבל ניתן לומר שמת מחמת מזל רע של האשה.

הרמב"ם (שו"ת שם) תמה תמיהה גדולה על תלמידי חכמים יקרים העוסקים בתורה תמיד שיסתפקו עליהם מדרגות האיסורים עד זאת המידה, ולא

יבדילו בין האסור מן התורה למה שהוא אסור מדבריהם ולמה שהוא מגונה בלבד ואין איסור בו, והיותר תימה בשאלה היא השוואת ספק נפשות הבא בידיים שדוחה מילה, לספק נפשות שחוששים לו על דרך ניוחש והכישוף והדמיונות והדימויים, אשר במקצת הזמנים יקבלו פעולתם הגופות חלושי הבנין, אך לא ביאור אלו העניינים היא כוונת התשובה, אלא

דעתנו שזאת המוחזקת מגונה שתנשא לשאר האנשים מפני החשש, אבל אין בזה איסור כלל, ומפני החשש אין ראוי להימנע מקיום מצוות הייבום.

ובשו"ת תשובה מאהבה (חלק א סימן צב) כתב במכתבו מיום ג' כ"ד אלול תקס"ב לכבוד אהובו תלמידו ידידו וחביבו הבחור המופלג החריף כהר"ר פינחס הלברשטאט מק"ק ברודא שבמדינת מעהרין אודות החשש מאשה קטלנית, שרבינו הנודע ביהודה (חלק

אבן העזר קמא סימן ט) פתח פתח להסיר הפחד ממי שלבו נוקפו והעתיק את דברי הרמב"ם הנזכרים, וכתב כמה צדדים להתיר באשה קטלנית, ומכל מקום כתב שגם הרמב"ם מודה שאם נישאת האשה שלש פעמים ושלשת בעליה הלכו לבית עולמם, באופן שאין שם מקרה הטבע, יש איסור להתחתן עמה.

אך בדרכי משה (אבן העזר סימן ט סק"ב) הביא בשם מהר"י וייל (סימן קפג) שאין העולם נזהר בזה, וכתב שאינו יודע למה סמכו לעשות בזה מעשה, והביא שיש אומרים שאם היה אחד מהן זקן או מת בְּדָבָר אינו מן המניין. ובבית שמואל (שם סק"ו) כתב שאם מת בדבר או בכל אופן של מכת מדינה, אפילו להסובר שהטעם הוא משום מזל האשה, באופן זה אין תולים הדבר במזלה של האשה.

והנה במקרה המדובר, הרי לא אירע המעשה שלש פעמים, כך שאין בו שום עניין להקפדה שיש בספר חסידים. ואולם משנדרשנו לדבר, יש להוסיף, כי אפילו אילו חלילה היה הדבר שלש פעמים באותו רכב היל"ת, כיון שהתינוק מת מחמת חום היום שנחנק בהיותו מסוגר הרי לא גרע זאת מְדָבָר, כך שלא יוכל לטעון הקונה למקח טעות, ובוודאי שלא יוכל לדרוש על כל פנים בחזרה את כספו.

וזה דבר המשפט

• כתב בספר חסידים שבית שמתו בו שלשה אנשים יש לחוש בו. האחרונים ציינו כמה אופנים שאפשר להקל. החשש הוא כאשר אירע כן שלש פעמים, אך אם לא אירע הדבר שלש פעמים, וכן כשמת מחמת דָבָר או חולי וכדומה, אין לחוש.

• כאשר יש קפידא בבית, יש מקום לטעון טענת מקח טעות. בפרט אם עדיין לא שילם על העיסקה.

• בנידון הרכב, מאחר שלא אירע כן שלש פעמים, וגם מת מחמת שנחנק בחום היום, אין לחוש. ועוד שאין לנו לחדש קפידות במה שלא מצינו שמקפידים. לפיכך אין נח יכול לדרוש את ביטול המקח.

